

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»**

СИДОР НАТАЛІЯ ТЕОДОЗІВНА

УДК 342.15:381

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХОДІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ПРИМУСУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Приватному закладі вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, доцент
Лесько Наталія Володимирівна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий інститут права, психології
та інноваційної освіти, професор кафедри
адміністративного та інформаційного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Тильчик В'ячеслав В'ячеславович
Університет Державної фіскальної служби України,
начальник кафедри адміністративного права і процесу
та митної безпеки;

кандидат юридичних наук, професор
Ковалів Мирослав Володимирович
Львівський державний університет
внутрішніх справ, завідувач кафедри адміністративно-
правових дисциплін юридичного факультету.

Захист відбудеться «28» вересня 2021 р. о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, аудиторія 301 XIX навчального корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «27» серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Необхідність дослідження правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі зумовлена соціальним очікуванням нової якості правосуддя, зокрема адміністративного. Передусім варто підкреслити, що в теорії адміністративного права категорія «адміністративний процес» знайшла своє трактування через два підходи – широкий і вузький. Розглядаючи правове регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі ми є прихильниками вузького підходу, який зводиться до «юрисдикційної концепції», до сфери адміністративного судочинства.

Без перебільшення, адміністративне судочинство, доречно вважати основним засобом захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Державний примус в адміністративному судочинстві реалізується адміністративним судом у ході провадження в адміністративній справі та покликаний забезпечувати стан захищеності прав учасників процесу, а також гарантувати належний порядок здійснення правосуддя і досягнення цілей адміністративного судочинства. Примус виникає у рамках здійснення адміністративного судочинства (адміністративного процесу), оскільки визначений нормами адміністративного процесуального права, яке своїм предметом має саме суспільні відносини, що виникають між адміністративним судом та іншими суб'єктами адміністративно-процесуальних відносин з приводу розгляду та вирішення справи адміністративної юрисдикції.

Процедура розгляду справ в адміністративних судах вимагає чіткого виконання правил адміністративного процесу від всіх його учасників. Для забезпечення ефективності діяльності суду від учасників процесу вимагається певний рівень правової поведінки, відповідна культура юридичної практики та професійно-правова культура з боку суддів та інших учасників адміністративного процесу. Дотримання правил поведінки у судовому засіданні досягається завдяки заходам процесуального примусу.

Зважаючи на те, що суд не має власного апарату виконання й застосування безпосереднього фізичного впливу на учасників процесу, він все-таки наділений повноваженнями вчиняти заходи, спрямовані на захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин як завдання адміністративного судочинства.

Вказане вище зумовлює потребу наукового осмислення правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі.

Варто зауважити, що різноманітна проблематика, яка стосується сфери адміністративного судочинства та діяльності адміністративних судів була предметом розгляду таких відомих вчених як: В. Авер'янов, Н. Армаш, С. Банаш, А. Берлач, Л. Біла-Гіунова, В. Білоус, Н. Бортник, І. Голосніченко, В. Грохольський,

Е. Демський, О. Дніпров, С. Єсімов, В. Заросило, Р. Ігонін, С. Ківалов, М. Ковалів, І. Коліушко, Т. Коломоєць, В. Колпаків, А. Комзюк, І. Коропатнік, Т. Кравцова, О. Кузьменко, Н. Лесько, Н. Литвин, І. Личенко, Д. Лук'янець, Т. Мацелик, О. Музика-Стефанчук, У. Парпан, О. Пасенюк, С. Петков, О. Предместніков, Н. Рибалка, О. Рябченко, І. Самсін, А. Селіванов, О. Скочиляс-Павлів, М. Смокович, І. Текміжев, В. Теремецький, В. Тильчик, Г. Ткач, Н. Христинченко, В. Шамрай, В. Шкарупа, І. Шопіна, Н. Янюк, Х. Ярмак та ін.

Упродовж останніх років, на рівні дисертаційних досліджень, проблематика адміністративного судочинства та адміністративного процесу розглядалась досить активно, зокрема варто назвати праці таких дослідників як: О. Бачун, С. Боднар, А. Борко, О. Величко, І. Винокурова, П. Вовк, Н. Ільчишин, О. Корчинський, Р. Кукурудз, О. Міщенко, О. Муза, М. Пип'як, А. Руденко, О. Свіда, О. Собоєвий, Є. Чаку, Н. Шевцова, І. Шруб та ін.

Попри те, що у працях згаданих авторів висвітлено значну кількість проблем у сфері адміністративної юстиції, все ж залишаються питання, які потребують подальшого наукового дослідження, системного аналізу та опрацювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України №1629-IV від 18.03.2004р., Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої загальними зборами Національної академії правових наук України 03.03.2016 р.

Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Адміністративно-правова доктрина захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах європейської інтеграції України» (державний реєстраційний номер 0121U110638) та тематики науково-дослідної роботи Приватного закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права».

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у комплексному, системному аналізі правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі та виробленні на цій основі теоретичних положень і науково обґрунтованих методичних і практичних рекомендацій щодо удосконалення законодавчої основи у цій сфері.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

– проаналізувати наукову основу формування уявлення про заходи процесуального примусу в адміністративному процесі;

– сформулювати теоретико-методологічні підходи до дослідження питання правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному

процесі;

- визначити місце заходів процесуального примусу в системі державного примусу;

- проаналізувати заходи процесуального примусу в адміністративному процесі як самостійний вид державного примусу;

- здійснити класифікацію заходів процесуального примусу в адміністративному процесі;

- подати аналіз підстав та порядку застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі;

- з'ясувати правові проблеми реалізації окремих видів процесуального примусу в адміністративному процесі;

- окреслити напрями удосконалення правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі в контексті судової реформи.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, в яких формуються основи правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі.

Предмет дослідження – правове регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі.

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань дослідження в дисертації використано систему методів наукового пізнання. З-поміж них світоглядні (філософські), загальнонаукові методи, методи соціології, правознавства, а також спеціальні методологічні засади аналізу правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі.

Головним у цій системі став діалектичний метод, що сприяв розгляду і дослідженню проблеми в єдності її соціального змісту та юридичної форми і дав змогу системно проаналізувати правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі (*Розділи 1–3*).

За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат, сформовано теоретико-методологічні підходи до дослідження питання правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі, визначено поняття та розкрито зміст заходів процесуального примусу в системі державних примусових заходів, здійснено аналіз підстав та порядку застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі (*підрозділи 1.1–1.3, Розділ 2*).

Системно-структурний та порівняльно-правовий методи дали змогу: дослідити питання класифікації заходів процесуального примусу в адміністративному процесі; визначити правові проблеми реалізації окремих видів процесуального примусу в адміністративному процесі; охарактеризувати заходи процесуального примусу в адміністративному процесі як самостійний вид державного примусу (*Розділ 2*).

За допомогою формально-юридичного методу було окреслено напрями

удосконалення правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі в контексті судової реформи (*Розділи 2, 3*).

Науково-теоретичну основу дисертаційної роботи склали опрацьовані наукові праці вітчизняних і закордонних вчених. Використано статистичні дані щодо застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі.

Нормативно-правовим підґрунтям дисертації є Конституція України, закони і підзаконні акти України, законодавство зарубіжних держав із питань правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні матеріали, які характеризують питання правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі, узагальнення результатів практичної діяльності адміністративних судів щодо застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі, довідкові видання, матеріали опитування, в процесі якого було проанкетовано 189 респондентів – працівників адміністративних судів у Львівській, Волинській, Рівненській та Івано-Франківській, Хмельницькій областях, а також судова практика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є однією із небагатьох системних досліджень правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі, у якому комплексно, з використанням сучасних методів наукового пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки аналізується предмет дослідження в контексті міжнародних стандартів забезпечення належного правосуддя. На цій основі сформульовано низку положень, що містять елементи наукової новизни:

уперше:

– процесуальний примус в адміністративному процесі розглянуто як один із способів впливу на поведінку учасників процесу, урегульований нормами адміністративно-процесуального права, яке передбачає можливість застосування процесуального примусу до осіб, що не виконують вимоги закону або для попередження такого невиконання. Такий вплив може виступати в різних формах і носити різний характер. Це і заходи впливу, спрямовані на протидію неправомірній поведінці окремих осіб і на відновлення порушеного права, і заходи, що застосовуються до учасників процесу та іншим суб'єктів з метою припинення або запобігання їх протидії виконанню завдань адміністративного судочинства;

– заходи процесуального примусу в адміністративному процесі розглянуто як самостійний вид державного примусу. Встановлено знаки заходів процесуального примусу, якими є: офіційність, владний характер, немайновий характер впливу, примусовий характер, спрощеність, оперативність, економічність процесуального режиму застосування, правовий характер.

удосконалено:

підходи щодо розуміння заходів процесуального примусу в адміністративному процесі як самостійного виду державного примусу. Встановлено особливість окремих заходів примусу в адміністративному процесі, що полягає у тому, що вони мають, з одного боку, ознаки заходів захисту, а другого, – є заходом відповідальності, який застосовується до учасника процесу за невиконання чи неналежне виконання процесуального обов'язку;

набули подальшого розвитку:

– наукова основа формування уявлення про заходи процесуального примусу в адміністративному процесі

– теоретико-методологічні підходи до дослідження питання правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі

– місце заходів процесуального примусу в системі державних та адміністративних примусових заходів. Логічно обгрунтовано таку дефініцію терміна «заходи процесуального примусу» як нормативно визначені способи офіційного впливу суддів на осіб, які порушують встановлені у суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню адміністративного судочинства.

– класифікація заходів процесуального примусу в адміністративному процесі. виявлено, що відмінності спостерігаються у вибудовуванні класифікаційних моделей процесуального примусу. Найбільш важливу роль в класифікації процесуального примусу відіграє критерій цільового призначення і способу забезпечення порядку. Названий критерій дозволяє виділити такі форми процесуального примусу: попередження, припинення, правовідновлення, процесуальне забезпечення, юридичну відповідальність.

– підстави та порядок застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі;

– правові проблеми реалізації окремих видів процесуального примусу в адміністративному процесі

– напрями удосконалення правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі в контексті судової реформи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій сфері – для подальшої розробки проблематики правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі;

– у правозастосовній діяльності – для удосконалення діяльності адміністративних судів щодо застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі;

– у навчальному процесі – положення та висновки дисертації можуть бути впроваджені в процес викладання дисциплін: «Адміністративне право», «Адміністративна відповідальність», «Адміністративне судочинство», «Проблеми адміністративного судочинства» (*акт впровадження ПВНЗ*)

«Львівський університет бізнесу та права» від 01.10.2018 № 21).

Особистий внесок дисертанта. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовано автором самостійно, на підставі особистих досліджень та в результаті проведеного аналізу, а також опрацювання максимальної кількості джерел соціологічного, нормативно-правового, монографічного характеру. Наукові положення, сформульовані співавторами не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено у виступах та доповідях на науково-практичних заходах, зокрема: засіданні круглого столу *«Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку»* (м. Львів, 29 лютого 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Тенденції розвитку адміністративного права в Україні»* (м. Львів, 27 квітня 2017 р.); VI-й Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (м. Львів, 30 травня 2017 р.); II-й Міжнародній науково-практичній конференції *IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні* (м. Львів, 17 листопада 2017 р.); заочній науково-практичній конференції *«Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку»* (м. Львів, 30 березня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено в 11 публікаціях, серед яких – п'ять статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна – у періодичному виданні іноземної держави (Польща), п'ять – у збірниках тез доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (218 найменувань) на 21 сторінці і додатків (на 5 сторінках). Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 208 сторінок, з них основного тексту 168 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету і завдання. Подано основні положення, які виносяться на захист, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію, публікації та структуру дисертації.

Розділ 1 «Джерелознавче та методологічне підґрунтя дослідження правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Наукова основа формування уявлення про заходи*

процесуального примусу в адміністративному процесі» зазначено, що примус – це такий метод здійснення функцій держави, при якому бажана поведінка забезпечується можливістю застосування сили або загрози її застосування.

Встановлено, що в науковій літературі примус розглядається з різних точок зору: філософської, психологічної, соціальної, юридичної (правової). Множинність позицій з цієї проблеми дає змогу глибше осмислити сутність і зміст державного примусу загалом, а також процесуальний примус в адміністративному процесі та визначити його роль і призначення в демократичній і правовій державі.

Водночас, аналіз юридичних джерел дає підстави для висновку про відсутність єдиного визначення процесуального примусу в адміністративному процесі, яке б поділяла переважна більшість вчених-адміністративістів. Натомість, систематизація точок зору авторів з означеної проблеми свідчить, що в основу існуючих визначень покладені відмінні риси процесуального примусу, які знаходять своє вираження в таких елементах як: зміст, підстави, порядок і мета застосування.

У *підрозділі 1.2 «Теоретико-методологічні підходи до дослідження питання правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі»* вказано, що питання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі необхідно розглядати виключно в контексті державного примусу та його складової – адміністративного примусу.

Наголошено, що наявність в суспільстві різних за характером суспільних відносин, у сфері яких виникають питання, які потребують судового рішення, породжує особливості методів і способів їх регулювання. У зв'язку з цим законодавець встановлює різний процесуальний порядок провадження у справах віднесених законом до відання суду.

У *підрозділі 1.3 «Місце заходів процесуального примусу в системі державного примусу»* вказано, що заходи процесуального примусу в адміністративному процесі спрямовані на забезпечення законності, охорону правопорядку, захист прав, свобод і законних інтересів громадян у публічно-правовій сфері, на створення нормальних умов для функціонування системи адміністративних судів, тому їх реалізація є найважливішою складовою забезпечення правосуддя.

Підкреслено, що в ході реалізації заходів адміністративно-правового примусу виникають правовідносини між двома і більше суб'єктами, викликані необхідністю впливати на поведінку одного з них. В зазначеному випадку однією з сторін таких правовідносини будуть уповноважені державні органи.

Примусовий характер адміністративно-запобіжних заходів полягає в реалізації владних і односторонніх дій уповноваженими суб'єктами, підставою яких є настання умов, передбачених диспозицією адміністративно-правової норми. Законодавством про адміністративне судочинство передбачається можливість застосування примусових заходів, спрямованих на забезпечення нормального

його перебігу. Вони мають найменування заходів процесуального примусу. Акцентовано увагу на тому, що терміни «адміністративний примус та «процесуальний примус» не є синонімічними. Перше поняття є ширшим і включає в себе друге.

Розділ 2 «Реалізація заходів процесуального примусу в адміністративному процесі» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Заходи процесуального примусу в адміністративному процесі як самостійний вид державного примусу» зауважено, що зміст примусу в адміністративному процесі полягає у тому, що це передбачена нормами законодавства про адміністративне судочинство правозастосовна державно-владна діяльність суду, яка реалізується у формі правових відносин (як правило, процесуальних), полягає у зобов'язанні до застосування фізичного, майнового, морального або організаційного впливу на учасників адміністративного процесу та інших учасників суспільних відносин щодо належності виконання обов'язків у ході адміністративно-процесуальної діяльності.

Констатовано, що в адміністративному судочинстві України визначено такі види заходів процесуального примусу та особливості їх застосування: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід; 5) штраф.

Вказано, що сьогодні практика застосування заходів процесуального примусу є досить обмеженою, що дає змогу говорити: по-перше, про недосконалість процесуальної регламентації заходів процесуального примусу; по-друге, про відносну дисциплінованість суб'єктів адміністративного процесу. Заходи процесуального примусу застосовуються судом для припинення протиправних дій чи бездіяльності з боку учасників справи. Особливо це є важливим при вирішенні публічно-правових спорів, стороною яких виступає суб'єкт владних повноважень, який а ргіогі наділений більшими можливостями у відносинах з приватними особами. При цьому наголошено, що для ефективного застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві доцільно визначити чітко у КАС України «повторність вчинення порушень процесуальних вимог» з метою розмежування застосування судом різних заходів процесуального примусу.

У підрозділі 2.2 «Класифікація заходів процесуального примусу в адміністративному процесі» наголошено, що класифікація заходів примусового характеру не тільки дозволяє глибше усвідомити їх сутність, але і допомагає провести чіткі кордони між процесуальним примусом та іншими видами державного примусу, сприяє вдосконаленню діючого законодавства і більш ефективному практичному застосуванню заходів процесуального примусу.

Підтримано позицію про класифікацію заходів процесуального примусу за критерієм способу забезпечення громадського порядку, який визначається характером охоронюваних відносин згідно з яким виділяється три групи заходів процесуального примусу: 1) заходи процесуального припинення;

2) попереджувальні заходи 3) адміністративні стягнення.

У підрозділі 2.3 «Підстави та порядок застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі» зазначено, що процесуальний примус як спосіб забезпечення правопорядку в суді має застосовуватися чітко на правовій основі, спеціально уповноваженими державою органами та особами тільки до конкретних суб'єктів права у зв'язку з їх неправомірними діями.

Кодекс адміністративного судочинства встановив, що заходи процесуального примусу застосовуються судом, як правило, негайно після вчинення порушення. Про застосування заходів процесуального примусу суд постановляє ухвалу.

У підрозділі 2.4 «Правові проблеми реалізації окремих видів процесуального примусу в адміністративному процесі» акцентовано, що один з основних ознак адміністративного примусу полягає в тому, що він застосовується в порядку позаслужбового підпорядкування. При реалізації заходів адміністративного примусу в рамках конкретних охоронюваних відносин між суб'єктами, наділеними публічно-владними повноваженнями, і об'єктами примусового впливу відсутній організаційно-ієрархічний взаємозв'язок, притаманний відносинам у сфері підтримки внутрішньоорганізаційної дисципліни. Ця особливість є визначальною при поділі примусу. Така ознака притаманна і процесуальному примусу згідно КАС України. З огляду на це процесуальний примус є різновидом адміністративного.

Водночас, заходи процесуального примусу мають свої особливості, що виділяють їх на тлі інших адміністративно-примусових заходів. По-перше, один з основних ознак адміністративного примусу полягає в тому, що він застосовується, як правило, у позасудовому порядку посадовими особами переважно до органів виконавчої влади. По-друге, для законодавства, що регулює адміністративний примус, характерна відсутність систематизації. Дотепер з усіх видів адміністративного примусу були систематизовані лише заходи адміністративної відповідальності (відповідно КУпАП). Тепер до них додалася група – заходи процесуального примусу згідно КАС України. По-третє, фактичними підставами застосування заходів адміністративного примусу виступають правопорушення або загроза їх здійснення, а також виникнення інших, несприятливих для суспільства і держави аномалій з юридичним змістом. Відмітна особливість заходів процесуального примусу згідно КАС України полягає в тому, що порушення, у зв'язку з вчиненням яких вони можуть застосовуватися або які вони можуть попереджати, мають суто процесуальну сутність – це порушення не будь-якого галузевого законодавства чи інших нормативних правових актів, а виключно процесуальних норм КАС України, які призначені і застосовують тільки для захисту відповідних адміністративно-процесуальних відносин.

У Розділі 3 «Удосконалення правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі в контексті судової реформи» вказано, що заходи процесуального примусу, що застосовуються в адміністративному судочинстві, варто розглядати як самостійний, новий різновид заходів адміністративного примусу, оскільки відмежування їх від інших видів адміністративно-примусових заходів визначається їх цільовим призначенням.

Незважаючи на наявність єдиної мети, аналіз норм КАС України дає змогу виокремити мету заходів процесуального примусу, притаманну лише адміністративному судочинству: а) попередження процесуальних порушень. Така мета має тільки зобов'язання про явку, що представляє собою оформлене в письмовій формі зобов'язання особи своєчасно з'явитися за викликом суду в судове засідання, а в разі зміни місця проживання або місця перебування негайно повідомляти про це суд. Воно застосовується в разі потреби до особи, участь якої в судовому розгляді відповідно до закону є обов'язковою або визнана судом обов'язковою. Отже, метою цього заходу є попередження неявки особи на судові засідання; б) припинення процесуальних порушень. припинювальну спрямованість мають такі заходи, як попередження, видалення із залу судового засідання. До таких заходів необхідно додати: обмеження виступу учасника судового розгляду, позбавлення його слова та закріпити їх у КАС України. Обмеження виступу учасника судового розгляду має на меті покласти край порушенню правил виступу в судовому засіданні, що складається в забороні учаснику судового розгляду звернення до питання, що не має відношення до судового розгляду. Позбавлення слова учасника судового розгляду має метою припинення самовільного порушення послідовності виступів, невиконання вимог головуючого, допущення грубих висловів чи образливих висловлювань або закликів до здійснення дій, переслідуваних у відповідності з законом; в) покарання порушників процесуальних правил. У ст. 145 КАС України, яка регулює порядок застосування заходів процесуального примусу, міститься норма, характерна для законодавства, що регулює різні види юридичної відповідальності та правила призначення відповідних покарань: «До однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме порушення». Насправді ж в якості підсумкової каральної санкції в числі заходів процесуального примусу варто виділити лише штраф, який накладається суддею на осіб, які беруть участь у справі, та інших присутніх у залі судового засідання осіб за проявлену ними неповагу до суду. Каральні властивості цього заходу проявляються в позбавленні фізичної або юридичної особи частини їхнього майна у вигляді грошових коштів за вчинений делікт. При цьому штраф необхідно диференціювати в залежності від суб'єктів, щодо яких він застосовується.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано аналіз правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі. Беручи до уваги необхідність розробки науково обгрунтованої моделі механізму реалізації заходів процесуального примусу в адміністративному процесі, зроблено акцент на аналізі окремих правових норм, що регламентують підстави та порядок застосування зазначених заходів. Використання досягнень адміністративного права та процесу, вивчення правозастосовної практики дозволило сформулювати теоретично значущі висновки, обгрунтувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства у цій сфері. Основні результати дослідження полягають у такому:

1. У науці адміністративного права тривалий час точиться дискусія щодо поняття, змісту і класифікації заходів адміністративного примусу. Їх внутрішня неоднорідність, викликана різноманітністю мети, підстав, об'єктів примусового впливу і порядку застосування, обумовлює об'єктивну необхідність їх наукового дослідження і класифікацією, яка неодноразово проводилась у вітчизняній правовій науці в різні періоди її розвитку. Від конкретного історичного періоду залежить елементний склад інституту адміністративного примусу. Розвиток адміністративно-процесуального законодавства породив нормативно-правове встановлення нової групи заходів адміністративного примусу. Йдеться про заходи процесуального примусу, передбачені Кодексом України про адміністративне судочинство, прийняття якого можна розглядати як точку відліку, з якої починається новий історичний період регулювання і адміністративних (зокрема адміністративно-процесуальних) правовідносин загалом, і заходів адміністративного примусу зокрема.

Виділення адміністративного судочинства в низки інших видів судочинства є вагомим чинником забезпечення прав людини і громадянина у публічно-правовій сфері.

2. Становлення України як правової європейської держави, в якій надійно захищаються та гарантуються права та свободи людини органічно пов'язано з формуванням та ефективною діяльністю системи адміністративної юстиції. Характеризуючи адміністративне судочинство як невід'ємний елемент більш загальної системи захисту прав людини необхідно привернути увагу до принципів, особливостей їх застосування та завдання адміністративного судочинства.

Мета судочинства становить уявну модель бажаного результату, те, до чого прагнуть суб'єкти судового процесу, то під метою адміністративного судочинства слід розуміти захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, забезпечення законності та справедливості при здійсненні правосуддя.

3. Не заперечуючи вагомого значення методу переконання як регулятора суспільних відносин у публічно-правовій сфері, варто визнати, що державний механізм функціонує не тільки з доброї волі об'єднаних ним суб'єктів, але і завдяки існуванню можливості застосування заходів впливу до тих, хто не дотримується встановлених правил. При впливі на свідомість людей шляхом примусу створюються внутрішні моральні стимули, потреба в правомірній поведінці. Примус служить для формування правильних поглядів, почуттів, розуміння необхідності добровільного виконання приписів, правил, норм. Водночас, примус змушує людей змінити свою поведінку в бажаний для суспільства бік, адже він пов'язаний з обмеженням деяких прав та інтересів осіб, які вчинили протиправні вчинки. Застосування примусу є невід'ємною ознакою держави та гарантією ефективного дії права як регулятора суспільних відносин.

4. Для кращого розуміння суті процесуального примусу в адміністративному процесі з'ясовано ознаки державного примусу як методу здійснення функцій держави: 1) державний примус є різновидом соціального примусу; 2) примус обумовлено конфліктом між державною волею, вираженою в законодавстві, й індивідуальної волею суб'єктів, які порушили встановлені вимоги; 3) державний примус опосередкований правом, носить правовий характер, правові норми встановлюють: які заходи, за яких умов, в якому порядку та ким можуть застосовуватися; 4) примус є актом зовнішнього психічного, фізичного, матеріального чи організаційного впливу, який впливає на свідомість, волю та поведінку суб'єкта; 5) державний примус реалізується шляхом застосування відповідних заходів; 6) застосування примусових заходів викликає обов'язок суб'єкта зазнавати право обмежень негативного характеру; 7) підставою застосування державного примусу є факти вчинення або загрози вчинення правопорушень, виникнення інших небажаних для суспільства і держави явищ з правовим змістом; 8) державний примус застосовується з метою забезпечення громадського порядку і громадської безпеки; 9) державний примус реалізується в рамках правовідносин охоронного типу.

5. Констатовано, що справляти необхідний вплив на учасників правовідносин адміністративного судочинства (адміністративного процесу) можна завдяки існуванню і реалізації такого методу, як процесуальний примус. Будучи специфічним методом правового регулювання, процесуальний примус включає в себе різні заходи, за допомогою яких суд впливає на поведінку учасників процесу. Застосування цих заходів пов'язано переважно з діяльністю суду щодо припинення правопорушень особами, які беруть участь в судовому процесі, захисту законних інтересів особи, суспільства, держави, неухильного виконання встановлених у суді правил, обов'язків та недопущення протиправних перешкод у здійсненні правосуддя.

6. Умовно зазначені заходи процесуального примусу можна класифікувати на дві групи: 1) застосовуються до осіб у залі судового засідання

(попередження та виділення із залу); 2) застосовуються до осіб за межами суду (тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, штрафи).

Застосування заходів процесуального примусу до порушників правил судочинства не звільняє особу від виконання обов'язків, передбачених законом.

Застосування заходів процесуального примусу до учасника справи не виключає можливості застосування до нього заходів адміністративної відповідальності (наприклад, за прояв неповаги суду). Відповідно, існує адміністративна та процесуальна відповідальність учасників справи, що означає розмежування різних процедур застосування заходів впливу до порушників правил розгляду справи у суді.

7. На підставі наведеного можна зробити висновок, що на сьогодні практика застосування заходів процесуального примусу є досить обмеженою, що дає можливість говорити: по-перше, про недосконалість процесуальної регламентації заходів процесуального примусу; по-друге, про відносну дисциплінованість суб'єктів адміністративного процесу.

Заходи процесуального примусу застосовуються судом для припинення протиправних дій чи бездіяльності з боку учасників справи. Особливо це є важливим при вирішенні публічно-правових спорів, стороною яких виступає суб'єкт владних повноважень, який а рїгої наділений більшими можливостями у відносинах з приватними особами. При цьому слід констатувати, що для ефективного застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві доцільно: (1) визначити чітко у КАСУ «повторність вчинення порушень процесуальних вимог» з метою розмежування застосування судом різних заходів процесуального примусу.

8. Підтримано позиція вчених щодо необхідності чіткого розмежування понять «адміністративно-процесуальний примус» та «примус, визначений нормами адміністративного процесуального права». У цьому зв'язку достатньо співзвучними є міркування з приводу необхідності розмежування понять «адміністративно-правовий примус» і «примус, передбачений нормами адміністративного права», «заходи адміністративно-правового примусу» і «заходи примусу, що передбачені нормами адміністративного права», де останнім охоплюються не тільки заходи адміністративно-правового примусу, а й дисциплінарні та матеріальні санкції, які передбачаються адміністративно-правовими нормами.

Правовий примус у судочинстві умовно розділено на два поняття: родове – «примус у судочинстві» та видове – «процесуальний примус». Сфера застосування процесуального примусу має обмежений характер і загалом не характеризує специфіку правового регулювання у сфері судочинства.

9. Окреслено правові проблеми реалізації окремих видів процесуального примусу в адміністративному процесі. Зокрема вказано, що важливим аспектом застосування такого заходу процесуального впливу як видалення із залу судового засідання є вирішення питання про його виконання. Є цілком

ймовірним, що особа, яка дозволяє хамство в судовому засіданні, відмовиться і виходити із зали судового засідання на вимогу судді. Застосування цього заходу не отримало розвитку через відсутність дієвих механізмів виконання рішення суду про його застосування, так як ці повноваження суду існують в формі вимог та не передбачають застосування фізичного впливу щодо учасників адміністративного судочинства та присутніх у залі судового засідання, особливо якщо в залі судового засідання відсутній розпорядник. При цьому доцільно відмовитися від застосування такого заходу, або ж для підвищення ефективності його застосування визначити коло осіб, до яких можна застосовувати цей захід та строків, на які повинна видалятися особа.

Натомість, наголошено, що уточнення кола осіб, до яких можна застосовувати цей захід не вирішить питання про примусове виконання. Щодо строків, то відповідні положення КАСУ дають можливість дійти висновку, що особа видаляється із залу судового засідання до кінця такого засідання і на наступному судовому засіданні по справі може бути допущена до зали судового засідання. Щодо фізичного впливу, то вважаємо допустимим його застосування службою судової охорони на підставі пункту 10 частини другої статті 162 Закону України «Про судоустрій і статус судів», відповідно до якої служба судової охорони та її співробітники для здійснення покладених на них повноважень мають право застосовувати зброю, заходи фізичного впливу та спеціальні засоби в порядку та випадках, визначених законами України «Про Національну поліцію» та «Про охоронну діяльність». Звісно, реалізації цих повноважень має передувати розробка правил поведінки під час судового засідання та завчасне ознайомлення із цими правилами учасників судового засідання.

Фактичними підставами для застосування видалення з зали судового засідання є порушення порядку в судовому засіданні та невиконання вимог чи розпоряджень головуючого. Умовами застосування видалення з зали судового засідання в контексті повторності є такі правила: видаленню має передувати одне попередження; діяння щодо порушення порядку судового засідання можуть повторюватися як протягом одного засідання, так і протягом всього судового розгляду в певній інстанції. Вважаємо за необхідне розробити єдині правила поведінки в судовому засіданні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Сидор Н. Т. Заходи процесуального примусу, передбачені кодексом адміністративного судочинства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки.* 2016. Вип. 6-2, т. 1. С. 160–164.
2. Сидор Н. Т. Мета, завдання та принципи адміністративного

судочинства на сучасному етапі реформування судової системи України. *Наука і правоохорона*. 2017. № 3 (37), ч. 2. С. 108–112.

3. Сидор Н. Т. Адміністративне судочинство як підґрунтя реалізації принципу людиноцентризму. *Наше право*. 2018. № 3. С. 97–101.

4. Сидор Н. Т. Характеристика адміністративного судочинства в умовах реформування судової системи України. *Право. UA*. 2019. № 3. С. 191–195.

5. Сковчиля-Павлів О. В., Сидор Н. Т. Підстави застосування заходів процесуального примусу в адміністративному судочинстві. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 5 (33), vol. 4. С. 130-135. (Польща)

6. Сковчиля-Павлів О. В., Сидор Н. Т. Підходи до класифікації суб'єктів адміністративного судочинства в Україні. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 53–59.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Сидор Н. Т. Адміністративно-правове забезпечення діяльності адміністративних судів України. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку*: збірник тез доповідей науково-практичного круглого столу (м. Львів, 29 лютого 2016 р.); [у 2-х ч.] / Каф-ра адміністративного та інформаційного права ІНПП НУ «Львівська політехніка». Київ: МП «Леся», 2016. Ч. 2. С. 59–62.

8. Сидор Н. Т. Особливості накладення штрафу в адміністративному процесі як виду процесуального примусу. *Тенденції розвитку адміністративного права в Україні*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 27 квітня 2017 р.) ; (у 2 ч.) / Кафедра адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового інституту права та психології НУ «Львівська політехніка». К.: ПП «Комп'ютерний дизайн», 2017. Ч. 2. С. 57–59.

9. Сидор Н. Т. Запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 травня 2017 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 44–46.

10. Сидор Н. Т. Заходи процесуального примусу до осіб, які порушили встановлений порядок у суді під час розгляду адміністративної справи. *IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні*: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17 листопада 2017 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 89–92.

11. Сидор Н. Т. Наслідки видалення із залу судового засідання *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали заочної науково-практичної конференції (м. Львів, 30 березня 2018 р.). Львів, 2018. С. 65–67.

АНОТАЦІЯ

Сидор Н. Т. Правове регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерство освіти і науки України, Львів, 2021.

Дисертація присвячена комплексному і системному аналізу правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі. Розглянуто наукову основу формування уявлення про заходи процесуального примусу в адміністративному процесі. Сформовано авторські теоретико-методологічні підходи до дослідження питання правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі. Визначено місце заходів процесуального примусу в системі державних примусових заходів.

Розкрито зміст заходів процесуального примусу в адміністративному процесі як самостійного виду державного примусу. Здійснено класифікацію заходів процесуального примусу в адміністративному процесі. З'ясовано підстави та порядок застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі. Розглянуто правові проблеми реалізації окремих видів процесуального примусу в адміністративному процесі.

Сформульовано пропозиції, спрямовані на удосконалення правового регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі в контексті судової реформи

Ключові слова: примус, державний примус, адміністративний примус, процесуальний примус, адміністративний процес, адміністративне судочинство, види процесуального примусу.

АННОТАЦИЯ

Сыдор Н. Т. Правовое регулирование мер процессуального принуждения в административном процессе. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право, информационное право». – Национальный университет «Львовская политехника» Министерство образования и науки Украины, Львов, 2021.

Диссертация посвящена комплексному и системному анализу правового регулирования мер процессуального принуждения в административном процессе. Рассмотрено научную основу формирования представления о мерах процессуального принуждения в административном процессе. Сформированы авторские теоретико-методологические подходы к исследованию вопроса правового регулирования мер процессуального принуждения в

административном процессе. Определено место мер процессуального принуждения в системе государственных мер принуждения.

Раскрыто содержание мер процессуального принуждения в административном процессе в качестве самостоятельного вида государственного принуждения. Осуществлена классификация мер процессуального принуждения в административном процессе. Выяснены основания и порядок применения мер процессуального принуждения в административном процессе. Рассмотрены правовые проблемы реализации отдельных видов процессуального принуждения в административном процессе.

Сформулированы предложения, направленные на совершенствование правового регулирования мер процессуального принуждения в административном процессе в контексте судебной реформы.

Ключевые слова: принуждение, государственное принуждение, административное принуждение, процессуальное принуждение, административный процесс, административное судопроизводство, виды процессуального принуждения.

ANNOTATION

Sydor N. T. Legal regulation of measures of procedural coercion in the administrative process. – *Printed as manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; finance law; information law». – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

The dissertation is devoted to the complex and systematic analysis of legal regulation of measures of procedural coercion in administrative process. The scientific basis of forming the idea of measures of procedural coercion in the administrative process is considered. Author's theoretical and methodological approaches to the study of the issue of legal regulation of coercive measures in the administrative process are formed. The place of measures of procedural coercion in the system of state coercive measures is determined.

The content of measures of procedural coercion in the administrative process as an independent type of state coercion is revealed. The classification of measures of procedural coercion in the administrative process is carried out. The grounds and procedure for applying coercive measures in administrative proceedings have been clarified. The legal problems of realization of certain types of procedural coercion in the administrative process are considered.

Proposals aimed at improving the legal regulation of coercive measures in administrative proceedings in the context of judicial reform have been formulated

Key words: coercion, state coercion, administrative coercion, procedural coercion, administrative process, administrative proceedings, types of procedural coercion.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 20.08.2021. Замовлення 196.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net